



At have en herregårdshave

Af landskabsarkitekt Jacob Fischer

Haven udgør en betydelig del af den danske kulturarv. Havekunsten er tæt knyttet til den basale dyrkningskunst og dermed til en stor del af vores samfundshistorie. Frygten for at miste en herregårdshave er ikke frygten for at miste haven som areal, men frygten for at et stykke historie går tabt. Mister vi haven, mister vi en del af vores kulturhistoriske fortid og samtidig en del af grundlaget for at udvikle og videretænke relationen mellem natur og kultur. Herregårdshaverne er imidlertid i et løbende forfald. Et forfald, som måske ikke umiddelbart sletter dem fra landkortet, men som truer med at forringe og forenkle dem i en sådan grad, at de mister både historisk og arkitektonisk værdi og samtidig hele deres fortælling.

Dilemmaet ved bevaring af historiske haver er den naturlige forandring, som er i direkte modstrid med hele ideen om bevaring. Spørgsmålet er, om der skal gribes ind i havens naturlige udvikling, og i så fald med hvilket formål. For hvis skyld skal de historiske

*Vandkanterne er svære at holde, de bryder sammen og gror til. Voldgraven på Løvenborg.
Foto: Jørgen Jørgensen.*

Fakta

Realdania har iværksat kampagnen *Herregårdshaver - Bevaring med fokus på drift og pleje*, der sætter fokus på bevaring og fornyelse af herregårdshaver. Kampagnen, der har et samlet budget på 65 mio. kr., har fokus på udvikling, gennemførelse og formidling af demonstrationsprojekter, der kan anvise metoder for en fremtidig sikring af haverne.

Med igangsættelse af ni konkrete haveprojekter er det målet at:

- Synliggøre muligheder for at bringe de historiske haver ind i fremtiden ved at afsøge nye veje for restaurering, istandsættelse og målrettet pleje.
- Skabe debat om metoder til bevaring af historiske haver, der både respekterer kulturværdierne og er bæredygtige i forhold til ejerens ressourcer.
- Skabe offentlig interesse for kulturværdierne.



Tilgroning og ringe vandkvalitet er et stadig stigende problem. Kaskaden på Bregentved. Foto: Jørgen Jørgensen.

haver fastholdes eller føres tilbage til deres oprindelige udtryk? Haven selv er jo ligeglad, og som naturfænomen foretrækker både fauna og flora, at udviklingen ikke forstyrres. Det er altså for menneskets skyld, at haverne anlægges og, til glæde for os, at de fastholdes som et tidsbillede. Men hvor mange genskabte haveanlæg har vi brug for, og hvilken glæde giver de os? Kan vi begejstres over et historisk korrekt buksbomparterre i 20 centimeters højde, eller er det sjovere, at de buksbomplanter, der blev sat for 200 år siden, nu er vokset fra gartneren og blevet til meterhøje buske, der i stedet danner en labyrint? Før i tiden har det været almindeligt at bygge videre og at bygge ovenpå og på den måde tilføre haverne nyt i tråd med tidens idealer. I nutiden søges havernes historie ofte fastholdt eller genskabt i en til tider nærmest ortodoks respekt



Det er nødvendigt med en strategi for fornyelse af de gamle træer. Alléen på Clausholm. Foto: Jørgen Jørgensen.

for det gamle. I forhold til havekunst er det imidlertid vanskeligt at fastfryse en korrekt historisk tilstand på grund af havens konstante og naturlige forandring. Den er aldrig skabt færdig, men indgår i en cyklus af vækst og forfald. Også derfor er det relevant at diskutere, hvad det konkret vil sige at bevare, hvorfor haverne skal bevares, og hvordan det kan gøres.

En balance mellem plejebenhov og ressourcer

En væsentlig problemstilling i forhold til at bevare herregårdshaver er de store driftsudgifter. Det er ikke engangsinvesteringer men den daglige pleje, som giver ejerne ressourcemæssige udfordringer. Indtægterne ved de større herregårde og godser kan ikke længere finansiere den driftsudgift, som ældre bygninger, inventar og haveanlæg kræver. Det er kost-

bart at vedligeholde haveanlæg, blandt andet fordi det er arbejdstidskrævende og ikke kan udsættes fra år til år uden, at væsentlige værdier risikerer at gå tabt. Derfor handler det om at finde en balance, hvor de arkitektoniske og historiske værdier bevares på et niveau, der matcher de økonomiske realiteter.

Processen frem for resultatet

Det kræver dog mere og andet end økonomiske ressourcer og tålmodighed at bevare gamle haver. Først og fremmest kræver det, at fokus rettes mod processen frem for resultatet, så havens foranderlige natur ind-

drages som en central del af arbejdet. Det kræver også en klar skelnen mellem det, der er historisk autentisk og bevaringsværdigt og det, der kan tåle fysisk såvel som kunstnerisk fornyelse. En bevaring vil altid være nutidens fortolkning af fortiden og er således et fysisk udtryk for prioritering og vægtning af værdier.

Det er nødvendigt dels at have klare kriterier for udpegning af bevaringsværdige haveanlæg, dels at anvende forskellige metoder i forhold til genskabelse, bevaring og fornyelse. Udpegningen må være så rummelig, at den tilgodeser mest muligt, og indgangsvinklen til bevaringsarbejdet så pragmatisk, at de

Glorup Slotshave som eksempel

Haven ved Glorup Slot på Østfyn er blevet til i en overgangsperiode og repræsenterer flere stilarter: den formelle, den klassicistiske og den landskabelige. Haven er udbygget flere gange; cirka 1745 og senere i 1770 og 1870. Hovedelementerne er lindealléer, et skovparti, en græsflade med solitære træer og et stort bassin. I midten af bassinet ligger en rund holm med et springvand med en otte meter høj vandstråle, der skyder lodret op og fylder haverummet med sin lyd. Med tiden er haven blevet mere og mere ukontrolleret i sit udtryk. Kun alléerne, vandbassinet og en del af den landskabelige have holdes i dag som park. Måske gør det ikke noget for oplevelsen af denne fantastiske simple have, at enkelte lindetræer dør, så der opstår huller i alléerne. Det gør måske heller

ikke noget, at den landskabelige have springer i skov, hvis blot stierne er farbare. Men hvis vandstrålen dør, dør havens ånd også. Vandstrålen, der som det vigtigste element skaber liv og lyd i haven og gør den helt unik, må holdes i gang. Tiden har kastet et poetisk slør over haven og gjort den flygtig og utæmmelig, men vandstrålen tegner en præcision og holder haven fast i nutiden og spejler samtidig fortiden og fremtiden.

Eksemplet med Glorup viser, at det ikke nødvendigvis svækker en have, at den ældes. Når blot ånden bevares. Det er ikke haven som sådan, der er interessant, men oplevelsen af haven og dens fortælling.



Grusstier og granittrapper er skredet sammen og bliver således endnu sværere at holde. Terrasseanlæg på Engelsholm. Foto: Jørgen Jørgensen.

forhåndenværende midler giver størst mulig effekt. Balancen mellem målet og indsatsen er det væsentligste omdrejningspunkt for arbejdet med bevaring af historiske haver.

Indsats på fire niveauer

Det er sjældent relevant eller interessant at underkaste et helt haveanlæg en behandling på et ensartet niveau. Blandt andet fordi haven aldrig er skabt på en gang, og fordi de enkelte elementer har forskellige betydninger. Indsatsen bør derfor fordeles på fire forskellige niveauer. Over de fire niveauer ligger en generel tilpasning til nutidige anvendelser og tilgængelige ressourcer:

- Rekonstruktion
- Fortsat vedligeholdelse
- Naturens gang
- Gendigtning

Denne niveaudelte model kan nuanceres på flere måder. Der vil være haver, hvor en fuldstændig rekonstruktion af hele anlægget er relevant, og der vil være haver, hvor historien udmærket kan agere bagtæppe for en moderne genfortælling af havens ånd. Alle haver kan underkastes en analyse, som kan definere havens væsentligste elementer. Ved denne metode adskilles havens elementer, og de elementer, som skaber havens ånd og unikke identitet, bevares og beskyttes på det rigtige niveau. De elementer, som er mindre væsentlige for historien eller historiefortællingen, prioriteres lavere.

Bevaring med fokus på drift og pleje – en Realdania-kampagne

Flere fagfolk vurderer, at antallet af bevaringsværdige historiske haver med intakte arkitektoniske, kunstneriske og kulturhistoriske værdier er få, og at deres fremtidige overlevelse er alvorligt truet.

Det er på den baggrund, Realdania i efteråret 2006 iværksatte kampagnen *Herregårdshaver*, for derved at sætte fokus på herregårdshaverne og skabe grundlaget for en kreativ og langsigtet indsats for bevaring og fornyelse. Initiativets umiddelbare mål er at udvikle et antal demonstrationsprojekter, der kan anvise metoder for fremtidig sikring af herregårdshaver både i kulturhistorisk, arkitektonisk og teknisk forstand.

Samarbejde med eksperter og ejere af herregårdshaver

En ekspertgruppe har givet et fælles bud på de 30 mest umistelige eller bevaringsværdige herregårdshaver i Danmark. Haverne er blevet valgt ud fra krav om, at de skal være i privat eje, truede, geografisk spredt over hele landet, samt repræsentere forskellige tidsperioder, haveudtryk og problematikker af forskellig art.

Over halvdelen af ejerne til de udpegede herregårdshaver meldte positivt tilbage på et tilbud om et samarbejde, og resultatet blev, at der blev indgået samarbejde om i alt ni herregårdshaver. Haverne er valgt ud fra, at de er repræsentative eksempler på forskellige typer af bevaringsværdige haver.

Realdania finansierer 75-100 procent af anlægsudgifterne under forudsætning af, at haveejeren



De 200 – 300 år gamle hække er svære at klippe uden at beskadige de tykke stammer. Barokhaven på Søholt. Foto: Jørgen Jørgensen.

kontraktligt forpligter sig til at pleje og vedligeholde haven efter en optimal plejeplan i minimum 15 år. Desuden forpligtes ejeren til at åbne haven for offentligheden.

Samarbejdet med ejerne af herregårdshaverne udgør en central del af arbejdet med bevaring. Det er ejerne, der har det daglige ansvar for de haver, som er en del af vores fælles kulturarv. Derfor er det essentielt, at ejerne inddrages aktivt i planlægning og udførelse af indsatsen for de historiske haver. Det er ligeledes afgørende at yde konkret økonomisk støtte kombineret med landskabelig rådgivning, så den fremtidige drift og vedligeholdelse bliver bæredygtig, og at de udvalgte haver kan fungere som inspiration og erfaringsbank for andre ejere af historiske haver.

En opgave med fire faser

For hver af de ni haver er udarbejdet et program for den fremtidige udvikling. Ni udvalgte landskabsarkitekter skal på baggrund af hver sit program give deres bud på følgende fire projektfaser:

Helhedsplan

Der skal udarbejdes en helhedsplan for hele haven og dens omgivelser, som sikrer, at haven også fremover vil stå som et stærkt og imponerende anlæg og give besøgende et klart billede af havens historie og dens formsprog. Helhedsplanen skal tænkes som en 100-årsplan indeholdende en række etaper, der kan iværksættes, når der er økonomisk mulighed for det. Løsningen skal tilgodesønsket om en stadig aflæselighed af havens hovedstruktur og en fortælling set i samspil med nutiden. Og frem for alt skal havens ånd og værdighed bevares. Forskellige emner kan behandles i denne fase: Eksempelvis inddragelse af det omgivende landskab, havens afgrænsning og kanter, havens historiske lag, den private zones afgrænsning og indpasning samt adgangsforhold for publikum.

Delprojekter

Delprojekterne er de konkrete fysiske tiltag, der bliver gjort for at bringe haverne op på et niveau, der gør det realistisk, at de kan plejes og vedligeholdes fremover. Delprojekterne skal understøtte de elementer, der er de væsentligste for haven og dens fortælling, og samtidig skal de være med til at præsentere haven og gøre den tilgængelig for offentligheden.

Plejeplan

Der skal udarbejdes en plejeplan, der sikrer, at haven med den nuværende plejeindsats kan holdes på et højt og realistisk niveau. Plejeplanen er grundlaget for den fremtidige drift og vedligeholdelse af haven.

Formidling

En del af opgaven består i at komme med forslag til formidling af havens historie og kampagnens emne. Der skal udarbejdes et illustrationsmateriale, der udover en plan over haven også rummer tegninger af væsentlige detailemner samt en beskrivende tekst. Illustrationerne kan for eksempel indgå i et informationsmateriale, der opsættes ved indgangen til haven.

Status på kampagnen

I januar 2007 blev Realdania præsenteret for helhedsplanerne for de ni haver. Planerne er vidt forskellige, fordi det er ni forskellige haver med ni forskellige ejere og ni forskellige landskabsarkitekter, der har løst opgaven. Mangfoldigheden er i sig selv en kvalitet for projektet. Nu udarbejdes der delprojekter til udførelse, og til sommer går entreprenørerne i gang med anlægsarbejdet.

I sommeren 2008 kan man nyde resultaterne i de ni herregårdshaver, der fordeler sig rundt i landet; både nyde haverne og den oplevelse og historie, de kan byde på og nyde, at de er sikret for fremtiden – og ikke mindst lære af de indsamlede erfaringer med metoder for drift og pleje.



De ni udvalgte herregårdshaver fordeler sig jævnt i Danmark.